

ВІДЗИВ

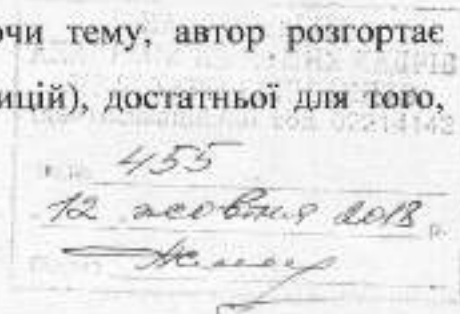
офіційного опонента на дисертацію ПШЦАНСЬКОЇ Вікторії Миколаївни «Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери», подану на здобуття наукового ступеня доктора культурології зі спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури

Тема представленої до захисту дисертації є актуальною, а її розробка доцільною. Адже козаччина – явище транскультурне для України, яке було і залишається на всі часи нашої історії носієм традицій, носієм багатой і неповторної духовності українства; козацьке бароко – значний і показовий етап у процесі європеїзації України, який свідчить про одвічну належність української культури культурі Європи і про одночасне збереження яскравої національної самобутності. Автор звертає увагу на статус козака в аспекті державотворення. Сьогодні наша вітчизняна історія культури викликає неабиякий інтерес інших держав, і ми маємо стимулювати і спрямовувати його власними дослідженнями. Нарешті, дисертація виявляє широке проблемне поле для теоретико-методологічних розробок, які стосуються не лише заявленої теми.

Дисертація логічно побудована і складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

Дисертантка чітко визначає мету і завдання дослідження, які спрямовані на доведення авторської концепції релігійно-естетичного синкретизму духовної сфери козацької культури, тобто робить сміливу і досить вдалу спробу ввести у науковий вжиток - а значить, великою мірою, формалізувати – певний невлловимий континуум, а саме: матеріально-духовний феномен козацтва, його якісну своєрідність.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження духовної сфери козацької культури», розробляючи тему, автор розгортає аналіз великої кількості джерел (загалом 367 позицій), достатньої для того,

щоб, опанувавши ідеями відомих вчених і, далі, відштовхнувшись від них, іти власним дослідницьким шляхом.

Здійснюючи культурологічний, а значить, всебічний аналіз поставленої наукової проблеми – «теоретичного обґрунтування особливостей козацької духовної культури як світоглядно-ментального стрижня українського бароко в його етнокультурних та регіональних специфікаціях (с. 33)» - дисертантка слушно обирає шлях поліметодології, аби не допустити будь-якої однобічності у дослідженні.

Використані наукові принципи та підходи розбираються вельми прискіпливо, доцільність їх використання осмислюється. Автор дотримується підпорядкування їх головному спрямуванню роботи – культурологічному дослідженню – таким чином дисертантка уникає еkleктики у використанні множинності дослідницьких шляхів.

Концепція автора дисертації розгортається через залучення низки понять, які приведено до системи. Це такі поняття, як: «синкретизм», «Sacrum», «сакральне», «святе», «святівідношення», «естетичне», «козацька культура» та інші. Причому, «сакральне» розглядається як метакатегорія, яка «пов'язана з релігією і мистецтвом» і «має комплексний характер (с. 112)». То ж основні характеристики цих понять надаються у даному розділі. Вони допомагають науково осмислити і відчутти атмосферу часу козацтва, сприяють, навіть, кращому розумінню творів класиків про Україну: М. Гоголя, О. Пушкіна, Т. Шевченка.

У другому розділі «Соціально-історичні та духовні виміри козацької культури» має місце подальше розкриття змісту основних понять в напрямку конкретизації і специфікації. Йдеться про «барокове світовідчуття», «козацький православний Sacrum», «ментальність українського козацтва» з такими складовими, як «кордоцентризм», «софійність», «соборність», «антеїзм», що кваліфікуються як «архетипові цінності як козацького братства, так і козацького Sacrum'у, що закріплюються в його релігійно-

естетичному синкретизмі (с. 146)». Використання зазначених термінів у контексті обраної дисертанткою теми можна вважати цілком правомірним.

Багато уваги приділяється походженню і аналізу бароко – європейського, українського, козацького. Всебічно аналізуються сутнісні основи «власного психотипу української ментальності» і «самобутнього етнопонаціонального стилю козацького бароко (с. 148 – 149)». Слід відзначити як вдале використання поняття «культурний ландшафт» (що фіксує вплив неолітичних та інших артефактів на формування українства). Дане поняття дозволяє і пояснити багате коріння української культури, і уникнути необережного оперування з поняттями, пов'язаними з генезисом і генетикою як наукою про спадковість та змінність організмів.

Основна проблема роботи весь час неухильно і логічно проводиться через дослідження. У третьому розділі «Взаємовідношення релігійного та естетичного начал в духовній культурі українського козацтва» козацьке бароко висвітлюється як феномен світогляду, культури, мистецтва, фольклору. Дисертаційна робота все більше збагачується яскравими і переконливими щодо концепції автора прикладами з художньої творчості. Позитивно слід оцінити також зосередження уваги дисертантки на особистісному аспекті Sacrum'у як на культурному універсумі митця та на «духовних чуттях» як його основі (див. с. 188). Такий акцент виводить на розуміння чинника творчої особистості і певної свободи творчості в середовищі козацької культури. Таким чином, проблема релігійно-естетичного синкретизму логічно замикається на самому образі-ідеалі козака, зокрема, на улюбленому народному символічному образі козака Мамаю.

Четвертий розділ «Народні джерела та етнокультурні специфікації козацького бароко» характеризує справжню скарбницю козацького бароко – різні види фольклору, виявляє його релігійний і світоглядно-естетичний синкретизм, відповідність добі бароко, значення в українській культурі. Багато приділяється уваги свідомому і підсвідомому рівням української

етноментальності. У розділі піднімається давнє, навіть, одвічне, тому що непросте, питання про співвідношення естетичного і утилітарного.

У п'ятому розділі «Вплив релігійно-естетичного синкретизму козацької духовної культури на мистецтво українського бароко» знову таки у контексті головної проблеми дисертації аналізується бароко в архітектурі, іконописі, літературі, музиці, театрі. Всі зазначені види мистецтва характеризуються докладно і предметно. Закінчуючи останній розділ дисертаційної роботи, автор повертається – вже на новому, вищому витку усвідомлення – до визначення ключового поняття дисертації – «синкретизму». Якщо на початку дослідження йдеться про «не-розчленованість первісного міфопоезису» та «барокову антитетику цілісності (с. 77)», то найостанніша фраза дисертації, присвячена синкретизму, проста і звучить чи не на рівні поезії (до речі, синтез останньої з наукою і філософією в майбутньому передбачається плідним). Отже, синкретизм в козацькій культурі, зазначає автор дисертації, – це «синергія віри і почуття, святості і краси (с. 370)». Дані тези показові. Вони свідчать як про професіоналізм та значний науковий потенціал автора, так і про її розуміння цілісності і таємничості феномена духовності, неможливості методами сучасної науки цілковито і «без залишку» оволодіти його сутністю. Такі розмисли властиві справжнім вченим.

В дисертації зроблено загальні висновки.

Не можна не висловити автору деякі побажання і рекомендації.

1. Бажано пояснити детальніше, чому для з'ясування сутності української культури далекого минулого – 17 – 18 століть – залучена теорія позитивізму школи Дюркгейма; чи можна говорити про неминучість і обов'язковість використання теоретичних розробок даної школи у контексті очікування плідних результатів дослідження козацтва.
2. Має сенс розвести поняття «українське бароко» та «козацьке бароко», надавши чітке визначення даним явищам не лише за географічною ознакою або дещо абстрактним формулюванням

такої ролі козацького бароко, як «світоглядно-ментальний стрижень(с. 33)» українського бароко - дані поняття варто розвести за їх якісною, суттєвою відмінністю.

3. Варто осмислити положення Четвертого розділу роботи про те, що в контексті ужиткового мистецтва українського бароко даний «ужитковий» аспект лише опосередковано відбивався на загально стилістичних декоративних рисах запорозького мистецтва й провідною усе ж залишилася його естетична площина (с. 277)». Стверджуючи це, корисно враховувати наступне. «Стилістичні декоративні риси» предмету і «естетичне» у своїй повноті не тотожні. Глибинна сутність естетичного, його першопочаток – це утилітарна досконала форма, яка ідеально відповідає ужитковим потребам; декор же, за визначенням, ніколи не провідний, він завжди вторинний: або доповнює форму предмета, розгортає його образ, або ж, навпаки, перебираючи на себе естетичну функцію, спотворює цю форму, руйнує глибинну сутність естетичного.
4. Автор дисертаційної роботи оперує деякими важливими ідеями і поняттями, які, на жаль, в сукупності не аналізуються як наукові проблеми. Так, на с. 284 дисертації використовується вираз «культурогенетична роль фольклору». На нашу думку, назріла необхідність глибокого наукового обґрунтування взаємодії (або протистояння) культури як суспільного явища і генетики як науки, предмет якої - явища біологічні. Від «культурогенетики» походять інші висловлювання, що подекуди трапляються у тексті дисертації: особливості козацької «культурної душі» «закладені вже на генетичному рівні (с. 145)»; «традиційна культура на її генетичному рівні (с. 226)» – теза, що вважається дисертанткою за допустиму. Такі висловлювання об'єктивно мають у дисертації невіддільне метафоричне забарвлення – їх науковий зміст (так би мовити,

хромосомний рівень культури) не доведено. Автору дисертації рекомендується звернути пильну увагу на зазначене.

5. Нерівною є стилістика роботи: трапляється нечіткість викладення, є повтори.

То ж автор дисертації має простір для подальшої наукової роботи, а представлена до захисту робота може бути охарактеризована як завершене, самостійне, глибоке дослідження, виконане на високому теоретично-методологічному рівні. Робота має теоретичне і практичне значення – автор має 60 публікацій за темою дисертації, провела самостійні дослідження придніпровських ікон, виявивши у Дніпропетровському обласному архіві «Каталог Катеринославського обласного музею имени А. Н. Поля 1910 г.» і залучила його до наукового обігу.

Поставлені у дисертації мета і завдання виконані та виражені у позиціях наукової новизни.

Таким чином, дисертація «Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери» робить суттєвий внесок у науку, її автореферат та анотація відображують основний зміст дисертації та її висновки, відповідають вимогам МОН України, а її автор Піщанська Вікторія Миколаївна цілком заслуговує на присудження наукового ступеня доктора культурології зі спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури.

Доктор культурології, професор,
професор кафедри філософії і
соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права
НАН України

Handwritten signature of O. P. Kodieva

Кодьєва О. П.

